

'Omen' partikula: ziurtasunak eta ziurtasunik ezak

LARRAITZ ZUBELDIA*

ILCLI (UPV/EHU) eta University College London

(The Basque particle 'omen': certainties and uncertainties)

Abstract

The aim of the present work is to provide a brief account of the meaning and use of the Basque reportative particle 'omen'. It is a general belief that the speaker using an 'omen'-utterance expresses uncertainty. That is, for example, what Euskaltzaindia says in its grammars. I try to show, however, taking as a basis some concepts and theories of semantics and pragmatics, that the content of uncertainty often attached to 'omen', if present, belongs to the pragmatic content of the utterance. Although it is the case that in some examples the speaker implicates uncertainty by using 'omen', in many other cases the speaker conveys total certainty; sometimes she is certain that things have happened the way someone else has reported, and other times she is totally certain that things have not happened the way someone else has reported. Therefore, the uncertainty cannot be part of the meaning of the 'omen'-sentence. Neither can it be part of what is said by an 'omen'-utterance, since the results of Grice's (1967a, 1967b) cancellability 'test' show that the content of uncertainty can be cancelled. So, I conclude that it is a conversational implicature; more precisely, a generalized conversational implicature, that can be generated by using an 'omen'-utterance. Then, the context will help to clarify, in each case, whether such an implicature was generated or not. I finally try to find the reason of attaching the content of uncertainty to the meaning of 'omen'-sentences.

Keywords: *reportative particle, uncertainty, meaning, what is said, conversational implicature*

* Eskerrak eman nahi dizkiot Kepa Kortari, artikuluko honetako ideiak lantzeko emandako ezinbesteko laguntzagatik. Eskerrak, baita ere, Joana Garmendiari eta Txantxon Zubeldiari, lan honen aurreko bertsio bat irakurri eta zuzenketak eta oharrak egiteko lana hartzeagatik. Halaber txostengile anonimoei, egindako zuzenketa eta oharrengatik. Eusko Jaurlaritzaren doktoradutza ondoko laguntza bati esker egindako lana da. Horrez gain, honako beste proiektu hauen laguntza ere izan du: Eusko Jaurlaritzaren IT323-10 eta MICINNen FFI2009-08574.

Elementu berezizat hartu izan dira ‘omen’,¹ ‘ei’, ‘ote’, ‘al’ eta ‘bide’ gisa hizkuntz elementuak, beharbada, euskararen auzo hizkuntzetan (espainieraz eta frantsesez) ez delako halako partikularik. Aspalditik aztertu izan dituzte gisa horretako elementuak hiztegiileek eta gramatikariek, baina, batik bat, sintaxian oinarritu dute horietako askok euren azterketa. Eta, horren baitan ere, partikula horiek perpausean duten lekunea deskribatzera mugatu dira askotan. Gainerakoan, definizio laburra edo ordainak eman dituzte, nahiz adibideak bildu, esanahiaren gaineko zertzeladaren bat aipatu dute edo euskalkien araberako banaketaren berri eman. Bide oso laburra du eginda, ordea, euskarazko partikulen esanahiari eta erabilerari buruzko azterketak; esan nahi baita azterketa semantiko eta pragmatikoak. Normala da, beraz, hainbat duda-muda sortzea partikulen erabilerari erreferentzia egitean edo partikulak erabiltzean. Baina badu arrazoi orokorragorik hutsune horrek: gutxi dira izan euskara semantikaren eta pragmatikaren ikuspegitik aztertzen duten lanak. Hortaz, partikulena ez da salbuespena beste hizkuntz elementuen artean. Jakina da sintaxiak leku handia izan duela euskal hizkuntzalaritzan. Tarteka besterik ez dira aipatu ‘semantika’ eta ‘pragmatika’, bata esanahi linguistikoari lotuta eta bestea testuinguruko esanahiari. Edozein moduz ere, hitza aipatu besterik ez da egin askotan, teoria orokorrei eta bi eremu horietako aztergai zein azterbideei erreferentzia handirik egin gabe.

Hori dela eta, iruditzen zait garrantzitsua dela gisa horretako partikulak aztertzea, euskal hizkuntzalaritzaren ikuspegitik. Horretan egingo dut saioa lan honetan, partikula bat hartu, ‘omen’ hain zuzen, eta haren ezaugarri semantiko-pragmatiko bati erreparatu. Euskarari buruzko orain arteko hiztegi, gramatika, artikulua eta bestelako lanetan (ikuspegi ‘estandarra’ esango diot hemendik aurrera) ‘omen’ *berri emateko*² partikulari buruz esan denari erreparatu gero, konturatuko gara uste hedatua dela ziurtasunik eza adierazten duela ‘omen’ek. Halaxe diote, esaterako, Euskaltzaindiaren gramatikek. Baina hala al da? Ziurtasunik eza adierazten al dugu ‘omen’ partikula darabilgun guztietan? Eduki horren, ziurtasunik ezaren izaera zehaztea izango da, hain zuzen, lan honen helburua, ‘omen’dun adibideen laguntzaz, pragmatikako zenbait kontzeptu eta teoria bidelagun hartuta.

Horrez gain, beste aletxo bat litzateke modalitatearen eta ebidentzialitatearen gaineko azterketen eremuan. Askotan azpimarratzen da, izan ere, hizkuntza gehiagotako datuak eta azterketak behar direla bi kategoria horiei buruzko irudi orokorragoa izateko (ikus, esaterako, Aikhenvald 2004b).

¹ Aipu marka bakunak (‘’) adierazpenak aipatzeko eta ‘zuhurtzia’ aipu marka gisa erabiliko ditut, eta bikoitzak (‘‘’) esaldiak markatzeko. Esaldi baten baitan beste esaldi bat dagoenean, berriz, bestelako komatxo hauek: «». Perpausen adibideak komatxorik gabe emango ditut, baina zenbaituta. Proposizioak errepresentatzeko, aldiz, LETRA LARRI TXIKIAK baliatuko ditut.

² Hala itzuli dut ebidentzialitateari buruzko lanetan darabilten ‘reportative’.

Ikuspegi asko eta askotarikoak daude modalitate epistemikoaren gainean, baina, ikuspegiak ikuspegi, bat nagusitu da orain arte. Horren arabera, hiztunak³ berak esandako proposizioaren egiaren gainean duen jarrera adierazten du modalitate epistemikoak (ikus, besteak beste, de Haan 1999 eta Bybee & Fleischman 1995). Era askotan definitzen da ebidentzialitatea ere. Zentzu zabalean hartu, eta definizio zabala ematen dute batzuek. Chafe (1986) hartu ohi da eredutzat, eta, haren aburuz, ezagutzari buruzko jarreraren ezein hizkuntz adierazpen biltzen du ebidentzialitateak. Zentzu hertsian hartzen dutenentzat, berriz, hiztunak bere adierazpenarentzat daukan ebidentzia iturria da ebidentzialitatea (de Haan 2001, 203 or.), edo esanahi nagusitzat informazio-iturria duen gramatika-kategoria (Aikhenvald 2004b, 1 or.). Zentzu hertsian hartuko dut ebidentzialitatea lan honetan. Ez da adostasunik, beraz, definizioa ematean; nolahi ere, bada hori baino eztabaida handiago bat: bi kategoriak beregainak ote diren edo bata bestearen mendeko (ikus, besteak beste, Aikhenvald 2004a; Chafe 1986; de Haan 1999, 2001; Faller 2007; Givón 1982 eta Palmer 1986).

Baina has gaitezen lan honetako aztergaitik.

1. Ikuspegi estandarra abiapuntu

Aroiak larunbatero entzuten du Pello Zabalaren eguraldi iragarpena. Bera akordatzen dela, bederik, ez du hutsegite handirik egin sekula Zabalak. Aroia eta Nagore Txindoki aldean mendi buelta bat egitekotan geratu ziren igandearako, eguraldi ona baten. Gaur, abenduak 3, larunbata, honakoa entzun dio Aroiak Pello Zabalar:

(1) "Eguraldi espeziala izango da bihar"

Arratsaldean telefonoz hitz egin dute Aroiak eta Nagorek, eta honakoa esan dio Aroiak lagunari:

(2) "Eguraldi ederra egingo omen du bihar"

Zer adierazi du Aroiak (2) esaldia eginez?⁴ (3) komunikatu ote du?

(3) NIK EZ BESTEREN BATEK ESANA DA EGURALDI EDERRA EGINGO DUELA ABENDUAREN 3AN

³ 'Hiztuna' erabiliko dut, baina uler bedi horrekin hiztuna, idazlea, kontalaria...; esaldiaren egilea, oro har, esaldia ahoz edo idatziz egin duena.

⁴ Ingelesezko 'utter' esateko darabilt 'esaldia egin'. 'Say' ('what is said') eta 'utter' ('utterance') bereizten baitituzte ingelesez, 'esan' ('esandakoa') eta 'esaldia egin' ('esaldia') erabiliko ditut.

Edo (4)?

- (4) ESAN DUTE EGURALDI EDERRA EGINGO DUELA ABENDUAREN 3AN, BAINA EZ NAGO ZIUR

Ba ote liteke (5) adierazi izana?

- (5) DIRUDIENEZ, EGURALDI EDERRA EGINGO DU ABENDUAREN 3AN

Edo zer ulertu du Nagorek solaskideari (2) esaldia entzunda? Beharbada, jakitun da Pello Zabalaren eguraldi iragarpenak entzun zale dela Aroia, eta sinesgarri irizten diela. Hori dela eta, baliteke 'beste hori', zehazki, Pello Zabala dela antzeman izana; eta, hala, honako eduki aberastua ulertu izana:

- (6) PELLO ZABALAK ESANA DA EGURALDI EDERRA EGINGO DUELA ABENDUAREN 3AN

Eta hortik, testuingurua hori izanda, (7) inferitza Aroiaren inplikatura gisa.

- (7) ABENDUAREN 3AN MENDIRA JOANGO GARA AROIA ETA BIOK

Baliteke alderantzizkoa gertatzea ere, agian. Alegia, Nagore jakitun izatea Aroiak larunbatero entzuten diola eguraldi iragarpena Pello Zabalar, baina ez zaiola oso sinesgarria egiten; behin baino gehiagotan utzi behar izan baitutuzte planak bertan behera azken unean, hark kale egin duela eta. Hala, aurreko eduki aberastu bera, (6), ulertuko zuen, apika, eta hortik (8) ondorioztatatu inplikatura gisa?

- (8) ABENDUAREN 3AN GOIZEAN ERABAKIKO DUGU ZER EGIN

Ikuspegi estandarrari erreparatuta, Aroiak, (2) esaldia eginez, (3), (4) zein (5) adierazi duela uler liteke. Izan ere, hiru ezaugarri bereziko genituzke gaur arte 'omen' en gainean esan den horretan aztarrika arituta:

- a) Hiztunak adierazten/aditzera ematen duen proposizioa besteren batek esana dela ematen du aditzera/adierazten du.
- b) Hiztunak, 'omen' erabiliz, adierazten du ez duela esaten duen proposizioaren egia (edo faltsutasunari) buruzko ziurtasunik.
- c) Erdarazko '*se dice (que)*', '*parece (que)*', '*on dit (que)*', '*il paraît (que)*', '*dice(n) (que)*' ren baliokidea da.

(a)k Mitxelena (1987) eta Sarasola (1996) definizioek diotena laburbiltzen du.

(c), berriz, hiztegi elebidun eta gramatika gehienek jasotakoari dagokio. Honakoek, besteak beste: Larramendik (1729), van Eysek (1873), Azkuek (1905-1906), Lafittek (1962) eta Elhuyarrek (Azkarate eta beste 2000).

Azkenik, (b) ezaugarria eransten dio Euskaltzaindiak (1987, 1993), besteak beste,⁵ (a)ren tankerakoari; hots, hiztunaren ziurtasunik eza. Ezaugarri horri jarriko diot arreta, hain zuzen, lan honetan, sarreran aurreratu bezala.⁶

Hala, 'omen' i lotutako ziurtasunik ezaren edukia aurkeztuko dut hasteko (2. atala). Segidan, pragmatikako kontzeptu eta bereizketa nagusiak ekarrita (3. atala), ondoko ataletan ondorioztatuko dut eduki hori ez dela 'omen'dun perpausaren esanahiaren parte (4. atala), ezta 'omen'dun esaldiak adierazitako proposizioa edo *esandakoa* ere (5. atala), baizik eta 'omen'dun esaldia eginez, oro har, sor daitekeen elkarrizketa inplikatura (6. atala). Ikusiko dugu testuinguruan argitzen dela, argitzen denetan, zein den hiztunaren balizko jarrera besteak esandakoaren gainean (7. atala). Argudiatuko dut 'omen'dun perpausaren esanahitik bazterrerara utzi behar dela, beraz, ziurtasunik eza adieraztea, eta eduki hori 'omen'dun perpausaren esanahiarekin lotzeko balizko arrazioa ematen saiatuko naiz (8. atala), ondorioak bildu aurretik (9. atala).

2. Ziurtasunik eza

Has gaitezen Euskaltzaindiak dioenari erreparatzetik:

Esaten duguna besteri entzuna diogula eta, beraz, ziurtasun neurria⁷ haren bizkar uzten dugula adierazteko, esate baterako, **ei** eta **omen** ditugu (...). (Euskaltzaindia 1987, 502 or.)⁸

⁵ Ez da Euskaltzaindiak adierazitakoa bakarrik. Hasierako gramatikari batzuen aburuz ere zalantza adierazten du 'omen' partikulak. Larramendik (1854, 196 or.), esaterako, *adverbes de doute* delakoan azpian sartzen du; van Eysek (1873, 301 or.) *particule dubitative* esaten dio; eta Lafittek (1962, 162 or., 1979ko edizioari dagozkion orrialde zenbakiak dira) ere zalantza adierazteko aditzondoekin batera sailkatzen du. Uste berekoak dira, halaber, honako hauek, besteak beste: Campion (1884), López Mendizabal (1943), Arotçarena (1951), Trask (1981), Wilbur (1981), Agirre (1991), King (1993), Zubiri eta Zubiri (1995), HABE (Egaña eta beste 2001), Jendraschek (2003) eta de Rijk (2008). Gauza bera esan beharra dago hiztegiei dagokienez ere. Euskara hutsezko hiztegiak argitaratzearekin batera, 1990etik aurrera, gutxi gorabahera, 'omen' ziurtasunik ezarekin lotzen duten definizioak ematen hasi ziren hiztegi batzuk, (a) ezaugarrian bildu dugun edukiarekin batera; alegia, informazio-iturria adieraztearekin batera.

⁶ Ikus Zubeldia & Korta (2007) eta Zubeldia (2009, 2010) beste bi ezaugarrien gaineko azalpen baterako.

⁷ Gurea da azpimarra. Baita hurrengo aipamenetakoa ere.

⁸ Aipatzekoa da, lehenbiziko lanean (Euskaltzaindia 1985, 501-502 or.), ez diotela aipamenik egiten ziurtasun neurriari. Honela diote: "hiztunak aditzaren aurrean 'omen' sartzen duenean, esaldi hori besteri entzuna duela adierazten du, 'diotenez', 'entzun dudanez' edo antzeko zerbait esango bailuen".

Bi gauza adierazten ditu ‘omen’ek, haren arabera:

— “Esaten duguna besteri entzuna diogula”, eta, ondorioz,

— “ziurtasun neurria haren bizkar uzten dugula”.

Lehenbizikoari dagokionez, ‘esaten’ dena deitzen dio (a) ezaugarrian ‘adierazitako/aditzera emandako proposizioa’ gisa bildu dudanari. Nolanahi dela, bazter utziko dut lan honetan, oraindik orain esan bezala. Bigarrenari helduz, berriz, ‘ziurtasun neurria’ dio. Orokorra da oso, zehaztugabea. Izan ere, era askotakoa izan liteke ziurtasun neurria: erabateko ziurtasunetik erabateko ziurgabetasunerainokoa. Horrez gain, ez dago oso garbi zer esan nahi duen ziurtasun neurria beste haren bizkar uzteak, baina iradokitzen du hiztunaren ustez beste hark duen sinesgarritasunaren arabera dela hiztunak hari entzundakoaz duen ziurtasun neurria, edo hiztunak beste hark esandakoari aitortzen dion sinesgarritasunaren arabera.

Desberdina da, eta zehatzagoa, lan berean, aurreraxeago, ziurtasun neurriari dagokionez Euskaltzaindiak dioena:

Ei eta omen. Partikula hauen modaltasunak bata bestearekin loturiko bi alderdi ditu: a) esaten dena besteri entzuna dela adierazten dute batetik eta b) egia denentz ezin duela hiztunak erabat ziurtatu. Bi alderdi horiek honako testu honetan ikusten dira ezin hobeto:

- (105) “‘Omen’ behar dugu erran, zeren ez baitugu gure begiz ikusi, ez baitakigu ere nor ziren batean ala bertzean (...). Euskaldun aipatu andanaño bat bazela, hori bai, osoki egia daukagu” (Etchepare, *Jeon Etchepare mirikuaren...*, 23) (Euskaltzaindia 1987, 515 or.)

Gehiago zehaztuta dago zer ziurtasun neurri den: erabat ziurtatu ezina. Hau da, hiztunak ezin du erabat ziurtatu besteri entzuna egia den edo ez; haatik, badu ziurtasun neurri bat, bederik.⁹

Aipatzekoa da, bestalde, bitxia egiten dela Euskaltzaindiak ‘omen’ek adierazten duenaren berri ematean darabilen adibideak ez izatea ‘omen’dun esaldirik. ‘Omen’en gaineko aipamena biltzen du dakarren adibideak, baina ez horren aurretik dagokeen ‘omen’dun esaldia.

1993ko lanean, berriz, oso bestelako ziurtasun neurria egozten dio partikulari:

Omen eta *ei* partikulek adierazten duten modaltasunak bi aurpegi erakusten dizkigu: hiztunak esaten duena besteri entzuna dela eta esaten duen horren egitasunaz ez dagoela batere ziur. (Euskaltzaindia 1993, 446 or.)

⁹ Badago berriro ere zeresana (a)ren gainean, baina horretan utziko dut.

Harago doa, esanez hiztunak ez duela batere ziurtasunik. Alde handia dago erabat ziurtatu ezinetik batere ziur ez egotera.

Ziurtasun neurri desberdinekin lotzen du, beraz, Euskaltzaindiak 'omen' partikula. Hasieran, ziurtasun neurriarekin, orokorrean hartuta, zer neurri den zehaztu gabe. Segidan, erabateko ziurtasunik ez izatearekin. Eta, azkenik, batere ziurtasunik ez izatearekin. Nago horrek adierazten duela zehaztu gabe daudela kontuak, oinarri teorikoen faltan, eta poliki-poliki eta kontuz aztertu beharreko eremuan gabiltzala. Ez naiz sartuko ziurtasun neurrien gaineko eztabaidan, horietako bat hartuko dut aztergai; ziurgabetasunarena, hain zuzen. Erabateko ziurtasunik ez izatearena,¹⁰ alegia; horixe baita 'omen'i gehienetan lotu izan zaion ziurtasun neurria.

Euskaltzaindiaren arabera, hiztunak bere jarrera ñabartu nahi duenean erabiltzen du 'omen'; hots, haren aipamenean bildutako bi alderdiak eman nahi dituenean, erantsiz ez dela erabiltzen besterik gabe onartzen direnentzat. Euren hitzetan, ikusi ez den guztia ez da, besterik gabe, 'omen' partikularen pean jartzen: "Zerbait ikasia denak ez du, nahitaez, «Paris handia omen da» esango, Parisen sekula izan ez bada ere" (Euskaltzaindia 1987, 515 or.). Ondorioztatzen dute partikula erabiltzen dela "hiztuna esandakoaz jabe egiten ez dela markatu nahi denean". Hortaz, euren hitzetan, 'omen' erabiltzen da bi eduki horiek, biak, adierazi nahi badira: besteri entzuna dela eta hiztunak ez duela ziurtasunik. Gauza bera ondorioztatzen da Zubiri & Zubiriren (1995, 557 or.) esanetatik ere. Bi alderdiak jotzen dituzte beharrezkotzat, esanez hiztunak, beste bati entzundakoaren egiaz ziur badago, ez duela 'omen' erabiliko. Eta, alderantziz, hiztunak ezingo duela erabili zerbaiten egiaz ziur ez dagoen guztietan; horrez gain, besteri entzundako zerbait izan behar duela eta. Jo dezagun adibideetara, eta ikus dezagun zer erakusten duten.

- (9) "(...) ordun Larraitzen batzuk soñue jo omentzuen ortzak zabaldua" (Ahozkoa)¹¹

¹⁰ Bereizi egingo dut zalantzatik. Izan ere, ziurtasunik eza zabalagoa da zalantza baino. Izan liteke hasi zerbait uste izatetik (erabat ziur egon gabe) eta zerbaiten ziurtasunik ez izaterainokoa (horren ukazioa uste delako). Hala, ziurtasunik ezaren kasu berezi bat litzateke zalantza, non maila berean leudekeen, orekan, proposizio bat uste izateko arrazoiak eta horren ukazioa uste izatekoak.

¹¹ 2001ean, Ataunen eta Abaltzisketan (Gipuzkoa), beste lan baten kariatara, Asier Aizpuru ikaskide eta lagunarekin batera egindako grabazioen transkripzioetatik hartuak dira ahozko adibideak. 'Emen' aldaera erabiltzen da, 'omen'ez gain, Ataunen (erdialdeko euskalkiaren sartaldeko azpieuskalkia) eta Abaltzisketan (erdialdeko euskalkiaren sartalde eta erdiguneko azpieuskalkien tarteko hizkera). Eta, askotan, elementu bakarra osatzen dute partikulak eta aditzak fonetiko; esan nahi baita batera ahoskatzen direla. Ondorioz, aldaketa fonetikoak gertatzen dira maiz: -n + z- > -tz- ('ementzan', 'ementzien' eta 'omentzuen' agertuko zaizkigu adibideetan).

Adibide horretan ziurtasunik eza adierazten du hiztunak, esaldi horren segidan datorren esaldiak erakusten duen bezala:

- (10) “Nik eztakit ze jo zuen enon ikusi jotzen da... nei apaizak beak esantziñ emen Abaltziketan” (Ahozkoa)

Baita hurrengoan ere:

- (11) “1.000 zigarroren gaineko zerga igota eta tabakoaren gutxieneko prezioa zehaztuta iritsiko omen da arazoaren soluzioa.” (*Berria*, 2006-02-11, 2 or.)

Jarraian dioenak salatzen duenez:

- (12) “Atzo onartu zuten zergak igotzea. Prezioak igoko diren ikuskizun dago. Prezioak igota arazoa konponduko den ere bai.” (*Berria*, 2006-02-11, 2 or.)

Bi adibide horietan, garbi dago hiztunak ez duela ziurtasunik besteri entzundako proposizioari buruz, esplizituki adierazten baitu bere ziurgabetasuna: ‘nik eztakit’ dio batean, ‘ikuskizun dago’ bestean. Baina adibide horietan ziurtasunik eza adierazteak zer esan nahi du, ‘omen’ erabiltzen duen guztietan ziurgabetasuna duela hiztunak? Hala esan beharko genuke, Euskaltzaindiaren (1987, 1993) eta Zubiri & Zubiriren (1995) argudioei jarraituz gero.

Nolanahi den, tentuz aztertu beharra dago kontua. Semantikan eta pragmatikan ari gara, izan ere; eta, adibide horietan, hiztunak ziurtasun gabezia adierazi izanak ez du argitzen ziurgabetasun hori ‘omen’dun perpausaren esanahiaren parte den, ‘omen’dun (perpausaren) esaldiaren¹² eduki erreferentzial esplizituari (alegia, *esandakoari*) dagokion edo ‘omen’dun esaldia egin ez sortzen den inplikatura den. Berehala helduko diot kontu horri, baina gaur egungo (semantika eta) pragmatikako oinarrizko bi bereizketa ekarriko ditut aurrena, jarraian datozenak hobeto ulertze aldera.

3. Semantika eta pragmatikako bereizketa nagusien gaineko zertzelada batzuk

Honako oinarrizko bi bereizketa hauek egiten dira gaur egun pragmatikari buruzko lanetan: esanahia vs. edukia eta esandakoa vs. inplikaturakoa.

¹² ‘Perpausaren esaldi’ ulertu behar da berez lanean zehar ‘esaldi’ diodanetan (laburtze aldera).

3.1. Perpausa eta esaldia: esanahia eta edukia

Perpausa eta esaldia bereiztea da gaur egungo pragmatikak hizkuntzalari-tzari egindako ekarpen nagusietako bat.

Perpausak (hizkuntza jakin bateko adierazpenez osatutako kate gramatikal osoak)¹³ ez du edukirik berez, ez du proposiziorik adierazten bere kabuz; alegia, ez du egia-baldintzarik. *Esaldiak* (perpaus bat erabiltzeko ekintzak) ditu egia-baldintzak, eta *proposizio* baten bidez errepresentatzen dira. Esaldiak, edo esaldia egiten duen hiztunak, proposizio hori (esaldiaren edukia) adierazi egiten duela esaten da, literalki hitz egiten ari denean. Perpausaren esanahia¹⁴ eta esaldiaren edukia bereizi behar dira, Kaplanen (1989) iritzian. Eta bi gauza bereizi behar dira, beraz, esaldien edukia mugatzean, hari jarraiki: perpausaren esanahiaren ekarpena eta esaldiaren testuinguruaren ekarpena. Perryk (2001, 2003, 2006) ere garrantzitsutzat du esanahia *vs.* edukia bereizketa, eta tentuz ibili behar dela azpimarratzen du, gauzak ondo egin nahi baditugu. Haren arabera, gauza bat da edukia edo esaldiaren egia-baldintzak, proposizioaren bidez errepresentatzen direnak, eta beste bat esanahia. Hau da, adierazpen aleen edukia ez da nahastu behar adierazpen tipoen esanahiekin. Adierazpenak erabiliz edukiak adierazteko aukerak ematen dituzten erregelatzat ditu esanahiak.

Bi gauza bereizi behar ditugu, berebat, gure aztergaiari dagokionez, 'omen'en esanahiaz eta erabileraz ari garenean. Zehaztapen bat egin beharra dago, dena dela, aurrez. Izan ere, partikula izaki,¹⁵ 'omen'ek ez du berezko esanahirik perpausetik kanpo. Termino sinkategorematikoa dugu, Erdi Aroko logikarien hitzak erabiliz; alegia, ez du esanahirik bere horretan, beste hitz batzuei lotu gabe, termino kategorematikoekin edo esanahidunekin konbinatuz lortzen du esanahia.

Hori dela eta, 'omen'en esanahia ez baina 'omen'dun perpausen (edo adierazpen tipoen) esanahia aztertu beharko dugu. Eta, era berean, 'omen'en edukia ez baizik eta 'omen'dun esaldien (edo adierazpen aleen) edukia. Bi gauza bereizi behar dira, beraz. Batetik, 'omen'dun perpausaren esanahia; testuinguruaren informaziorik erantsi gabe, euskara jakinda ezagutzen duguna. Bestetik, 'omen'dun perpausaren esaldiaren edukia, edo 'omen'dun perpausaren esaldiak adierazten duen proposizioa, eta 'omen'ek horri egiten dion ekarpena.¹⁶

¹³ Gramatikan 'perpaus' nozioa definitzeko erabili ohi den 'definizioa' onartuko dut hemen, kontuan hartuta ez dela batere erraza nozio hori definitzea.

¹⁴ Kaplanek (1989) 'karaktere' esaten dio, zehazki, 'esanahia'ri.

¹⁵ Gaur egun gehienek partikulatzen duten arren 'omen', hasierako gramatikari batzuentzat adberbioa zen (Larramendi (1729) eta van Eysentzat (1879), besteak beste), nahiz adberbio loku-zioa (Gèzerentzat (1875) esaterako). Beste batzuek, berriz, aditz-aurrizkitzat zuten; hala nola Azkuek (1905-1906). D'Urterentzat (Urkizu 1989), aldiz, aditza zen.

¹⁶ Ikus Zubeldia (2009, 2010), azken ideia horren gaineko ikuspegi baten berri izateko.

3.2. Esandakoa eta inplikaturakoa

Gricerena (1967a) da pragmatikako beste bereizketa; ezagunena, seguru asko. ‘*Esandakoa*’ (horren baliokidetzat darabiltzat, gutxi gorabehera, ‘adierazitako proposizioa’ nahiz ‘eduki erreferentzial esplizitua’) eta ‘*inplikaturakoa*’ (‘hiztunak aditzera ematen duena’ ere erabiliko dut) bereizi beharra dago esaldi batean, haren arabera. Griceren (1967a, 24 or.)¹⁷ beraren adibide ezagun bat har daiteke etsenplutzat: bi lagun beste bati buruz ari dira hizketan. Banketxe batean lanean hasi berria da hura:

(13) A: “Zer moduz dabil lanean?”

B: “Ez dute, behintzat, kartzelan sartu oraindik”

Erabilitako perpausaren esanahia eta testuingurua kontuan hartuta, Bk esandakoa litzateke C ez dutela kartzelan sartu, lan berrian hasi denetik esaldiaren denbora arte. Baina garbi dago beste zerbait ere eman diola aditzera Bk Ari, edo beste zerbait ere iradoki duela, esandakoa esanez. Esate baterako, Ck ez duela lapurretarik egin oraindik, espero izatekoa zen arren, edo ez dutela behintzat atzeman oraindik. Testuingurua hobeto ezagutu beharko genuke Bk Ari aditzera eman diona zehatz jakiteko. Beraz, Bk bere esaldiaren bidez esandakoak ez du biltzen Bk esaldi horren bidez komunikaturako guttia. Bi gauza bereizi behar dira, ondorioz, esaldiaren edukiaren baitan, Griceren (1967a) ikasgaiari jarraiki: esandako edukia edo *esandakoa* eta inplikaturako edukia edo *inplikaturakoa*.

Esandakoa ez da mugatzen perpausaren *esanahi konbentzionalera*, nahiz eta hori duen abiaburu. Bi gauza egin behar dira, izan ere, esandakoa mugatzeko, Griceren arabera (1967a): (i) erabilitako perpausaren anbiguotasunik balego, ebatzi eta (ii) adierazpen indexikoen eta testuinguruaren mendeko bestelako adierazpenen erreferentziak finkatu. Aurreko azpiatalean ikusi dugu esanahia eta edukia bereizi behar direla, Kaplani eta Perryri jarraiki, besteak beste. Hain zuzen, esaldiaren edukiari dagokio esandakoa, eta ez perpausaren esanahi hutsari. Baina, esanahitik ezeze, bereizi egin beharra dago, halaber, hiztunak, esaldia eginez, inplikaturako proposiziotik (edo proposizioetatik); hots, *elkarrizketa inplikaturetatik*. Honako hiru gauza hauek bereizten dira, hortaz, hiztun batek egindako esaldiaz ari garenean: esanahi konbentzionala, esandakoa eta inplikaturakoa.

Inplikaturei dagokienez, bi mota bereizten ditu Gricek (1967a): inplikatura konbentzionalak eta elkarrizketa inplikaturak. *Inplikatura konbentzionala*

¹⁷ 1989ko edizioari dagokion orrialde zenbakia da. Uler bedi ohar bera 1967a edizioaren ondoren orrialde zenbakiak aipatzen ditudan gainerakoetan.

da hitzen esanahi konbentzionalak eragindako inplikatura. Esaterako, honako esaldia eginda,

(14) “Euskalduna da; beraz, egoskorra”,

Griceren arrazoibideari jarraiki, hiztunak esan du norbait euskalduna dela eta egoskorra dela, baina ez du esan euskalduna izatearen ondorioz dela egoskorra; baizik eta aditzera eman eta, hala, inplikatu egin du hori, ‘beraz’en esanahi konbentzionalak mugatuta. Elkarrizketa inplikatura, berriz, esaldia eginenez sortzen da, kooperazio printzipioa eta elkarrizketa maximak kontuan hartuta; ez da esanahi konbentzionalak sortua.¹⁸

Elkarrizketa inplikaturen baitan ere beste bereizketa bat egiten du Gricek (1967a, 37 or.), elkarrizketa inplikatura partikularizatuak eta orokortuak bereizten ditu:

“Elkarrizketa inplikatura partikularizatu” esango diedan kasuak hartu ditut kontuan orain artean —hau da, kasuak non inplikatura bat sortzen den p egoera jakin batean esanez, testuinguruaren ezaugarri bereziei jarraiki (...). Baina badira orokortutako elkarrizketa inplikaturaren kasuak ere. Batzuetan, batek esan dezake hitzen forma jakin bat esaldi batean erabiltzeak inplikatura bat edo inplikatura mota jakin bat lekarkeela normalean (egoera berezirik ez dela). (Grice 1967a, 37 or.)¹⁹

Hortaz, *elkarrizketa inplikatura partikularizatua* egoera jakin batean p proposizio bat esanez sortzen da, testuinguruaren ezaugarri berezien bidez; aldatu egiten da, beraz, testuinguruaren arabera. Esandakoa esan izanari dago lotuta. Goian aipatutako (13) egoeran sortutako inplikaturak elkarrizketa inplikatura partikularizatuak dira, adibidez, egoera horretan eta egoera horretan bakarrik sortuak, eta horri lotuak. *Orokortua*, berriz, deritza esaldi bateko hitzen forma jakin bat esaldi batean erabiltzean, normalean (alegia, testuinguru edo egoera jakin bat gogoan izan gabe), inplikatura jakin bat edo mota jakin bat sortzeari. Har dezagun, esaterako, Griceren beste adibide ezagun bat:

(15) “Xk hitzordua du emakume batekin gaur iluntzean”

¹⁸ Ikus, besteak beste, Korta 2001, kooperazio printzipioa eta maximen berri izateko, euskaraz.

¹⁹ *I have so far considered only cases of what I might call “particularized conversational implicature”—that is to say, cases in which an implicature is carried by saying that p on a particular occasion in virtue of special features of the context (...). But there are cases of generalized conversational implicature. Sometimes one can say that the use of a certain form of words in an utterance would normally (in the absence of special circumstances) carry such-and-such an implicature or type of implicature.* (Grice 1967a, 37 or.)

Griceren (1967a, 37 or.) arabera, esaldi horrek, normalean, inplikatu luke emakume hori ez dela Xren emaztea, ama, arreba edo, beharbada, gertuko lagun platonikoa.

Hainbat bereizgarri dituzte elkarrizketa inplikaturek. *Ezabagarritasuna* da esanguratsuen, eta lan honetarako interesatzen zaiguna. Elkarrizketa inplikaturak ezabagarriak dira. Hiztunak esplizituki ezaba edo bertan behera utz dezake, arazorik gabe, *p* proposizio bat esateak lekarkeen *q* inplikatura; “baina ez nuen *q* esan nahi” gisako zerbait esanda. Edo inplizituki ezaba dezake, esaldiaren testuingurua aldatuta. ‘Test’ gisa balia daiteke, oro har, ezabagarritasuna, esandakoa eta inplikaturakoa bereizteko; eta horretarako erabiliko dugu guk ere, ‘omen’ duten esaldien bidez esandakoa eta inplikaturakoa bereizteko (ikus 5. atala).

Orain bai, bereizketa horiek aurkeztuta, aukera bakoitza aztertuko dugu banan-banan, ‘omen’dun esaldietan uler litekeen ziurtasunik ezaren edukiak zer izaera izan dezakeen ikusteko: ‘omen’dun perpausaren esanahiaren parte den, ‘omen’dun esaldiaren eduki erreferentzial esplizituari edo esandakoari dagokion edo ‘omen’dun esaldia eginez sortzen den inplikatura den.

4. Ziurtasunik eza esanahiaren parte?

Ziurtasunik eza ‘omen’dun perpausaren esanahiaren parte balitz (badi-rudi hala adierazten dutela Euskaltzaindiaren deskripzioek), ‘omen’dun adibide guztietan agertu behar luke. Ikus, ordea, honako adibide hauek:

- (16) “Eta... urdun mendia beintzet ue bazekiat, en kanbio Luix eztet uste juntzanik mendia. Ee... Luixik ez ementzan jun mendia eta... zenbat urte izango nizkian?... Luixik **eztek jun** mendia. Nik **bazekiat** Luixik eztala mendia jun” (Ahozkoa)

Mailakatzea dago adibide horretan. Hasieran, zalantza egiten du hiztunak Luix mendira joan ote zen (‘eztet uste juntzanik’), baina beste batek hala dioela adierazten du jarraian (‘ez ementzan jun’); eta, horren ondoren, ziur dago besteak egindako esaldiaren edukiaz (‘eztek jun’, ‘bazekiat’). Beraz, hiztuna ziur dago erabat hala dela hark esandakoa; esplizituki adierazten du.

Hurrengoan ere ondorioztatzen da erabat ziur dagoela hiztuna:

- (17) “Aizak, baño izango uan difentzie... este... beno... oinbesteañokoa gutxigo, baño gure osabak eta oik oñez jute ementzien Ordizia lanea, **oñez, oñez, oñez**. Eta alpargatak austen zittuenen, zapatun da jaien kaporrazakiñ alpargatak josten!” (Ahozkoa)

Indartu egiten du besteak esandakoa, errepikapenaren bidez (‘oñez, oñez, oñez’), eta ezin esan gertaerak hala zirelako ziurgabetasuna adierazten due-

nik. Horren ondorio bat du hizpide, gainera, segidan: oinez joateagatik al-pargatak haustea.

Hurrengo adibidean ere ziurtasuna adierazten du hiztunak:

- (18) Joxe: "Beatzi, amar ume... e! amaika... Ataunen bazan oitazortzikoa... bi gizon..."
 Iñaki: "Beintixiete Juliantxo"
 Juanita: "Ogeita... ogeitazazpi intzittun, beintisiete Juliantxo esate ementzien, bai"
 I.: "Beintixiete Juliantxo... al oskar!"
 Jox.: "A... beintixiete Juliantxo"
 Josefa: "Bueno... baño zien iru amanak!"
 Jox.: "Bi amanak"
 Ju.: "Biamanak"
 Jox.: "Biamanak"
 Jos.: "A... atte batenak"
 I.: "Alare naikoa intziñan!"
 Jox.: "Antzeon koajea e? zazpi... umekiñ tzeon ama'atekiñ est... atte'atekiñ ezkontzeko beize soltera e?"
 Jos.: "Baño ue zan naizta... naitasune... o... maitatzea"
 Jox.: "Ta beak beste ainbeste izen!"
 Jos.: "Naitasune!" (Ahozkoa)

Ahozko adibide horretan, ez dirudi hiztunak inolako zalantzarik duenik 'Beintixiete Juliantxo' esaten ziotela gizon bati; ezta solaskideek ere. Esplizituki adierazten ez badute ere, onartu egiten dutela ondorioztatzen da, esplikatzeko baitute zergatik esaten zioten hala; hogeita zazpi seme-alaba izan zituelako, alegia. Hizpide hartzen dute 'omen'en pean ekarritako edukia, eta indartu, arrazoiak emanez.

Euskaltzaindiak (1987, 515 or.) berak dakartzan bi adibide ikusiko ditugu, segidan. Hasteko, 'omen' deskribatzean ematen duen adibidea osatuko dugu, aurretik 'omen'dun esaldia jarrita:

- (19) "Orain duela lau, bortz aste izan omen da behin, bilku ixil hori; gero, berri, egun hotan. «Omen» behar dugu erran, zeren ez baitugu gure begiz ikusi, ez baitakigu ere nor ziren batean ala bertzean. Hain neke duzu zerbaiten xeheki jakitea gure mendi xokoetan!

Euskaldun aipatu andanaño bat bazela, hori ba, osoki egia daukagu, ezen xede hartarat (xede ere salatu daukute arren) nor zitaken bil bertzerik?" (Etchepare 1911, 23 or.)²⁰

²⁰ Charritton argitaratzaile duen 1984ko edizioari dagozkion orrialde zenbakiak dira.

Ikusi dugu (2. atalean) adibide horren zati bat dakarrela Euskaltzaindiak erakusteko bi alderdi dituela ‘omen’ek: “esaten dena besteri entzuna dela adierazten du” eta “egia denentz ezin duela hiztunak erabat ziurtatu”. Haatik, ez dakar, zer esaten ari den ulertuko bada, garrantzitsuena den esaldia; ‘omen’ duena, hain zuzen. Hori berreskuratuz gero, ondorioztatzen da, nire irudiko, hiztunaren ziurgabetasuna ez dela bilera egin zen ala ez, baizik eta nortzuk bildu ziren. Nago hiztuna ziur dagoela bilera egin zela, hurrengo pasarteetan bilerak baititu hizpide, horien nondik norakoei buruzko bere usteak azalduz. Hona zer dioen pasarte batean:

- (20) “Berehala aitortuko dut, langile ixila oroz gainetik maite dutalakotz: ene ustea da zerbait onik, ederrik, iraunkorrik utzi daukula aipatu bilku ixilak. Ageriko da segur ondoko egunetan.” (Etchepare 1911, 23 or.)

Beraz, iruditzen zait Euskaltzaindiak berak hasieran emandako deskripzioa kolokan jartzen duela berak aurreraxeago emandako adibideak. Gauza bera gertatzen da segidan dakarren beste adibide honekin ere:

- (21) “Ez zaitetz hara joan, kaltegarria omen da”

Esaldi horretan ondorioztatzen da hiztunak bat egiten duela beste norbaitek emandako informazioarekin, dena delako lekura ez joateko aholkatzen baitio solaskideari. Hiztunak onartze aldera-edo jo dezakeela erakusteko dakar adibide hori Euskaltzaindiak. Nolanahi ere, nago onartze aldera-edo jo ez, baizik eta, kasu horretan, erabat onartzen duela hiztunak informazio hori. Non da ‘omen’i egotzitako ziurgabetasuna adibide horretan?

Hurrengo adibideetan ere erabateko ziurtasuna du hiztunak, aurrekoetan bezala; alabaina erabateko ziurtasuna ez dela hala besteren bati entzundakoa:

- (22) “Bere bizialdi osoan lehen aldiz, Garcia Marquezek ez du iazko urte osoan esaldi bakar bat ere idatzi. Inspirazio falta omen (...). Zergatik ez du idazten Garcia Marquezek? **Ez, jakina**,²¹ inspirazio faltagatik, baizik eta nekatua, aspertua, hustua sentitzen delako.” (Linazasoro 2006, 6 or.)
- (23) “Gauzak ondo omen doaz. **Bada**, gauzak **ez** doaz ondo, eta are okerrago joango dira kontuak etorkizun hurbilean, artikulua izenpetu dutenak bidelagun hartuta.” (Gonzalez 2009, 5 or.)
- (24) “Gaur hasten omen da hauteskunde kanpaina. **Baita zera ere**. Hori ez dute alderdi politikoek ere sinesten (...)” (Agirre 2008, 3 or.)
- (25) “Ohitura zaharra omen. **Zaharra? Zera**, aurreko mendeko gauza da eta!” (Muñoz 2009, 40 or.)
- (26) “- Antinoo, lotsagabe gaizto hori; Itakan diotenez, buruz eta mingainez onena omen haiz, **baina ez duk hala**. Dirugose hori!” (Homero 2000, 123 or.)²²

²¹ Letra lodia gurea da. Baita hurrengo adibideetakoa ere.

²² Itzulpena da, Juan Kruz Igerabidek egindakoa.

Adibide horietan guztietan, hiztuna erabat ziur dago ez dela hala besteren bati entzundakoa, esplizituki adierazten du 'omen'dun esaldiaren segidan; erabat ukatzen du besteren batek esandako hura.

Segidako adibideetan ere hiztuna erabat ziur dago ez dela hala besteak esandakoa; 'omen'dun esaldiaren segidan esandakotik ondorioztatzen da, esplizituki esaten ez badu ere.

- (27) "Zergatik ez esan: «Egin dezagun gaiztakeria, ongia etor dadin?» Horrela irakasten omen dut nik, batzuek gezurrez diotenez. Ongi merezia dute gaitzespena horrelakoek." (Askoren artean 2004, Erm 3,8)

'Batzuek gezurrez diotenez' eta 'Ongi merezia dute gaitzespena horrelakoek' dio hiztunak, eta hortik ondorioztatzen da ez duela onartzen berak hala irakasten duenik. Ikus, berebat, hurrengoa:

- (28) "Ruandako Armadak Kivu antziraren iparraldea kontrolatzen du Kongon. Han babesten dira genozida ruandarrak ere, eta haiek Ruandan sar ez daitezen omen daude soldadu ruandarrak. Omen, azken urteetan Ruanda mineralak esportatzen hasi baita, Ruandan mineralik esplotatzen ez badute ere." (Berria, 2007-12-06, 20 or.)

Adibide horretan, hiztunak 'omen'dun esaldiaren ondoren dioenarekin ulertzen da ez duela bat egiten besteren batek esandakoarekin; alegia, genozida ruandarrak Ruandan sar ez daitezen daudela soldadu ruandarrak Kivu aintziraren iparraldean. Esplizituki esaten ez badu ere, ondorioztatzen da horretarako ez baina mineralak esportatzeko daudela soldaduak han, haren ustez.

Euskaltzaindiak berak emandako adibideek eta bildu ditugun gainerrakoez garbi erakusten dute ez dela agertzen hiztunaren ziurgabetasuna 'omen' erabiltzen den guztietan. Eta deuseztatu egiten dute Zubiri & Zubiriren (1995) argudioa; alegia, hiztunak ez duela erabiliko 'omen' entzundakoaren egiaz erabat ziur badago. Baita Euskaltzaindiarena berarena ere, bi eduki adierazi nahi direnean erabiltzen dela 'omen': besteri entzuna dela eta hiztunak ez duela ziurtasunik. Besterik erakusten dute adibideek. Erabateko ziurtasuna du hiztunak adibide horietan; dela gauzak hala direla, dela ez direla hala.

Beraz, ezin esan daiteke 'omen'dun perpausen esanahiaren parte denik ziurtasunik eza; hala balitz, beti agertu behar bailuke. Eta beti agertuko balitz, gainera, kontraesana sortuko litzateke era horretako adibideetan,²³ lehenbizi esan beharko baikenuke esaldi batek ziurtasunik eza adierazten duela,

²³ Edo hiztunak bere buruari egindako zuzenketatzat hartu beharko genuke. Baina garbi dago ez dela ari berak aurretik esandakoa zuzentzen.

eta, jarraian, erabateko ziurtasuna adierazten duela. Esaterako, (24) adibideko ‘omen’dun esaldiak ziurgabetasuna adieraziko balu,

(29) EZ NAGO ZIUR OHITURA ZAHARRA DEN,

kontraesana sortuko litzateke hurrengo esaldia eginda, ez luke zentzurik:

(30) “Zaharra? Zera, aurreko mendeko gauza da eta!”

Esanahia ez den beste toki bat behar du, hortaz, ziurgabetasunak ‘omen’en berri ematean.

5. Ziurtasunik eza esandakoaren parte?

Ziurtasunik eza ‘omen’dun perpausaren esanahiaren parte izateko aukera baztertuta, ikus dezagun izan ote litekeen ‘omen’dun esaldiaren eduki erreferentzial esplizituaren edo esandakoaren parte. Ikusi dugu, 3.2. azpiatalean, *ezabagarritasun testa* delakoa (Grice 1967a) baliatu ohi dela, teoria pragmatikoan, esaldiaren edukiaren osagai bat esandakoaren parte edo inplikatura den ebazteko. Esaldiaren balizko inplikatura bat ukatuta kontraesana sortzen bada, edo ez bada onargarria ukatzea, esandakoaren parte izango da; onargarria bada, berriz, inplikatura. Ezabagarritasun esplizitua esaten dio horri Gricek (1967a). Ezabagarritasun inplizitua, berriz, litzateke testuingurua behar bezala aldatuta, balizko inplikatura desagertu egingo balitz.²⁴ Hortaz, bi gauzatarako balioko digu testak, lan honetako aztergaiari dagokionez: ziurgabetasuna esandakoaren parte den ikusteko eta, hala ez balitz, inplikatura izan ote litekeen argitzeko.

Lehen bildutako adibideekin hasiko gara. Ikusi dugu ‘omen’dun (9) eta (11) esaldietan ziurtasunik eza adierazten duela hiztunak, horien segidako (10) eta (12) esaldiek baieztatzen duten bezala. Nolanahi ere, argudiatu dut adibide horietan hiztunak ziurtasunik eza adierazteak ez duela esan nahi eduki hori ‘omen’dun perpausaren esanahiaren parte denik; beste zenbait adibidetan ez baitu halakorik adierazten, ezpada erabateko ziurtasuna. Orain ikusiko dugu izan ote daitekeen esandakoaren parte, ezabagarritasun testa erabiliz. Egin dezagun proba (9) esaldiaren edukia esplizituki ukatuz:

(9) “(...) ordun Larraitzen batzuk soñue jo omentzuen ortzak zabaldua”
(Ahozkoa)

²⁴ Begiratu 8. atala, ziurgabetasuna inplizituki nola ezaba daitekeen ikusteko.

Esaldi horren ondoren, esan dezakegu (31) esaldia,

(31) "Ziur nago hala izan zela",

non hiztuna erabat ziur dagoen hala gertatu zela, eta ez da kontraesanik sortzen. Alegia, erakusten du ezaba litekeela (9) esaldian hiztunak adierazten duen ziurgabetasuna.

Har dezagun, segidan, (11) esaldia:

(11) "1.000 zigarroren gaineko zerga igota eta tabakoaren gutxieneko prezioa zehaztuta iritsiko omen da arazoaren soluzioa." (*Berria*, 2006-02-11, 2 or.)

Eta eduki hori ukatuz gero zer gertatzen den ikusiko dugu:

(32) "Ziur nago zerga igota eta tabakoaren gutxieneko prezioa zehaztuta konponduko dela arazoa"

Hiztuna ziur dago hala izango dela, eta ez dugu kontraesanik kasu horretan ere.

Erants diezaiegun, azkenik, beste adibide bat aurreko horiei:

(33) "Zorigaitzeko artikulua berarengatik, Errepublikako presidentek ere ez omen dezake (...) Europako hizkuntza gutituen eskubideak zaintzeko karta famatua, ez sina ez berma, beharagarik ere." (Xarriton 2003, 40 or.)

Hiztunak (idazleak, kasu honetan) adierazten du ez duela ziurtasunik, adibide horretako 'omen'dun esaldiaren bidez, '(...)' ipini dugun lekuan parentesi artean doan esaldiak erakusten duen bezala:

(34) "-egia ala gezurra den, zoaz zu jakitera!-" (Xarriton 2003, 40 or.)

Saia gaitezen ziurgabetasunaren eduki hori ezabatzen:

(35) "Argi dago ezin sina eta berma lezakeela"

Erabat naturala egiten da (33)ren ondoren (35) esatea.²⁵

Beraz, ezabagarritasun esplizituaren testa 'omen'dun adibide horiei ezarrita ateratzen diren emaitzek erakusten dute ziurgabetasuna ez dela esanda-

²⁵ Hain naturala ez litzatekeena da, beharbada, kasu horretako esaldiaren egileak, Xarritonek, esatea. Baina horrek ez du garrantzirik eztabaidagai dugun kontu honetan.

koaren parte, ezabagarria baita;²⁶ ez da kontraesanik sortzen eduki hori ukatuz gero. Esandakoaren parte balitz, zentzugabea litzateke (31), (32) eta (35) esaldiak esatea (9), (11) eta (33)ren ondoren; alegia, hiztunak adieraztea erabat ziur dagoela hala dela besteak esandakoa. Hortaz, ziurgabetasuna esandakoaren parte ez baina inplikatura dela ondorioztatzen da ezabagarritasun testaren emaitzetatik; hau da, hiztunak, esaldia eginez, esan gabe aditzera ematen duena. Baina zer eratako inplikatura da?

6. Ziurtasunik eza inplikatura?

Bi inplikatura mota bereizten ditu Gricek (1967a), 3.2. azpiatalean aurreratu bezala: inplikatura konbentzionalak eta elkarrizketa inplikaturak. Gogora dezagun *inplikatura konbentzionala* dela hitzen esanahi konbentzionalak eragindako inplikatura. *Elkarrizketa inplikatura*, berriz, diskurtsoaren ezaugarri orokor batzuei lotua dena oinarrian, eta testuinguruan sortzen dena; hala orokorrean, nola jakinean.

6.1. Inplikatura konbentzionala

Hasiera batean, pentsa liteke inplikatura konbentzionala dela hiztunaren ziurgabetasuna. Izan ere, partikulei lotuta ageri ohi dira halako inplikaturak Griceren (1967a, 1967b) teorian. ‘Beraz’ eta ‘baina’ aipatzen ditu, besteak beste (gogoan izan lehen ekarritako (14) adibidea).

Hala ere, zalantzak sortzen dira kontzeptu hori dela eta. Hasteko, kontzeptua bera ez da oso argia; eztabaidatua izan da oso, eta zenbaitek ukatu ere egin du (Bachek (1999), esaterako). Gricek berak ere ez dakar inplikatura konbentzionalen definizio argirik, dioena da kasu batzuetan hitzen esanahi konbentzionalak mugatzen duela inplikaturakoa. Elkarrizketa inplikaturarekin alderatuz aipatzen du, eta adibideak emanez. Honela dio azkenean:

Edozein moduz ere, aztertu egin beharra dago inplikatura konbentzionalen izaera, hura, azalpenak emateko helburuarekin, libreki erabiltzea onartu aurretik. (Grice 1967b, 46 or.²⁷)²⁸

Horrez gain, garrantzitsuagoa dena gure eztabaidarako, esplizituki esaten ez duen arren, iradokitzen du inplikatura konbentzionalak ez direla ezabaga-

²⁶ Ikus 33. oin oharra, dena dela.

²⁷ 1989ko edizioari dagozkion orrialde zenbakiak dira.

²⁸ *In any case the nature of conventional implicature needs to be examined before any free use of it, for explanatory purposes, can be indulged in.* (Grice 1967b, 46 or.)

rriak. Izan ere, elkarrizketa inplikatura orokortuez ari dela, hainbat ezaugarri aipatzen du; tartean, ezabagarritasuna. Eta, segidan, elkarrizketa inplikaturetara zabaltzen du ezaugarria: "Orain uste dut elkarrizketa inplikatura guztiak direla ezabagarriak"²⁹ (Grice 1967b, 44 or.). Ezabagarritasuna dela eta, inplikatura konbentzionalak ez aipatzeak pentsarazten du ez direla ezabagarriak, edo hori ondorioztatzera bultzatzen du bat.³⁰ Horixe dio Bachek³¹ (1999, 330 or.) ere, inplikatura konbentzionalak ez direla ezabagarriak Griceren arabera.

Nolanahi den, Griceren argi-ilunak gorabehera, Bachek (1999) eta Pottsek ere (2005, 8-10 or.) ez-ezabagarritzat dituzte inplikatura konbentzionalak. Berebat Hornek (1985, 129 or.).

Egin dezagun proba (14) esaldiko 'beraz'ek sortutako inplikatura ezabatzeko saiatuz:

- (36) "Baina horrekin ez nuen aditzera eman nahi euskaldun izatearen ondorioz dela egoskorra"

Zentzugabetasuna sortzen da lokailu horren bidez aditzera emandako edukia ukatuz gero.

Beraz, Gricek berak iradokitzen duenari eta Bachek, Pottsek eta Hornek diotenari jarraiki, ez-ezabagarritzat hartuko ditut inplikatura konbentzionalak. Eta, hori horrela, 'omen' duen esaldiak aditzera emandako ziurgabetasuna ezin izan liteke inplikatura konbentzionala. Izan ere, ikusi dugu ez dela halako zentzugabetasunik sortzen 'omen' erabiltzean sor daitekeen ziurtasunik ezaren inplikatura ukatzean; ezaba daiteke. Ezin azter liteke, beraz, inplikatura konbentzional gisa. Gogoan izanda, halaber, oso eztabaidatua izan dela kontzeptua.

Goazen, bada, elkarrizketa inplikaturetara, aukera horixe geratzen baitzaigu ziurtasungabeziaren izaeraren berri emateko.

6.2. Elkarrizketa inplikatura

Elkarrizketa inplikaturen baitan ere beste bereizketa bat egiten du Gricek (1967a, 37 or.), elkarrizketa inplikatura partikularizatuak eta orokortuak be-

²⁹ *Now I think that all conversational implicatures are cancelable.* (Grice 1967b, 44 or.)

³⁰ Guk dakigula behintzat Gricek ez du esplizituki esaten halakorik, baina hala ondoriozta daiteke inplikatura motak bereizteko eta horien ezaugarriak aurkezteko duen eratik. Eskerrak eman nahi dizkiot Robyn Carstoni ohar honengatik.

³¹ Bachek (1999) berak ez-ezabagarritzat ditu, baina ez inplikatura gisa, ezpada esandakoaren parte diren neurrian. Izan ere, ukatu egiten du inplikatura konbentzionalen kontzeptua, intuizioan oinarritua dela esanez; mitotzat du. Argudiatzen du esandakoaren parte nahiz esaldiaren modifikatzaileak direla halakoak.

reizten ditu, kontzeptuak argitzean esan bezala. *Elkarrizketa inplikatura partikularizatua* testuinguru jakin bati lotua da; egoera jakin batean p proposizio bat esanez sortzen da, testuinguruaren ezaugarri berezien bidez. *Orokortua*, berriz, deritza esaldi bateko hitzen forma jakin bat esaldi batean erabiltzean, normalean (alegia, testuinguru edo egoera jakin bat gogoan izan gabe), inplikatura jakin bat edo mota jakin bat sortzeari.³² Lehen ekarri dugu elkarrizketa inplikatura baten adibide ezagun bat, (13), bankuan lanean hasi berria den lagunarena. Gogoan izan aipatutako orokortuaren adibidea ere, (15); Griceren adibide ezaguna.

Orain, zer elkarrizketa inplikatura mota sortzen da ‘omen’ erabiltzean, partikularizatua ala orokortua?

‘Omen’ duen esaldi bat hartuko dugu huts-hutsean; testuinguru jakin batean kokatu gabe, eta jatorrizko hitzunaren arrastorik ez duela, alegia. Esaterako, (23) adibidekoa:

(37) “Gauzak ondo omen doaz”

Esango nuke, normalean, oso erraz ondoriozta daitekeela eduki horretatik hitzunaren ziurgabetasuna, informazio gehiagorik gabe; hau da, ‘omen’-dun esaldia testuingurutik kanpora dela. Ez da egoera edo testuinguru zehatzik behar inplikatura hori sortzeko, aski da ‘omen’-dun esaldiaren edukia izatea, bestelako informaziorik gabe. Ez naiz sartuko xehetasunetan lan honetan, baina honako hau dugu, sinpletuta, ‘omen’-dun esaldiaren edukitzat, ikuspegi estandarreko (a) ezaugarriari heldu, eta hura berrikusita: hitzunak, ‘omen’-dun esaldia eginez, adierazten du bera ez den besteren batek esana dakarrela; hau da, ‘omen’-dun esaldien bidez, besteren batek esandakoaren berri ematen du hitzunak. Hori dela eta, ondorioztatzen dut elkarrizketa inplikatura orokortua³³ dela ‘omen’ erabiltzean sortzen den ziurtasunik ezaren edu-

³² Gricek (1967a, 37 or.) aitortzen du askotan zaila dela orokortuen adibide egokiak topatzea, erraza dela-eta halako inplikaturak konbentzionalizat hartzea.

³³ Eztabaidatua izan da oso elkarrizketa inplikatura orokortuaren kontzeptua, nahiz eta pragmatikari neo-gricear batzuek Gricek sortutako kontzeptua garatu, eta proposamenak egin dituzten (ikus, besteak beste, Levinson 2000). Beste batzuek, berriz, zalantzan jarri dute kontzeptua; errebantziarezalek, esate baterako. Carstonek (2002, 222-264 or.), ‘eta’ren kasuan bederen, adierazitako proposizioaren mailan gauzatzen den aberastetza du Gricek elkarrizketa inplikatura orokortutzat hartutako denbora hurrenkera. Egia-baldintzazko osagaitzat du Carstonek, nahiz eta pragmatikoki inferitua izan. Eta gaineratzen du bidea irekita uzten duela horrek inplikatura orokortutzat hartutako beste kasu batzuk berrikusteko. Baliteke ziurgabetasuna aztertzeke beste aukera bat izatea, errebantziaren teoriaren baitan. Izan ere, aberastutako edukiak, hitzunak egindako esaldiaren eduki aberastuaren parte diren arren, ezabagarriak dira, aukerakoak diren neurrian; eduki erreferentzial esplizitua aberats dezakezu edo ez.

Aukera terminologikoa dela pentsa dezake norbaitek ‘omen’ erabiltzean uler daitekeen ziurgabetasunari elkarrizketa inplikatura orokortua esatea edo eduki aberastua esatea; ezaugarri berak dituztela kontuan hartuta: ez bata ez bestea da perpausaren esanahiaren parte, eta biak dira

kia. Hain zuzen, kualitatearen bigarren maxima jarraituz sortua dela proposatuko dut: "Ez esan ezer zeinarentzat ez duzun nahikoa frogarik". Iruditzen zait, (37) esaldia eginez, testuinguru jakin bat gogoan izan gabe, sor litekeela ziurtasunik ezaren inplikatura hori;³⁴ orobat, esaterako, (16) adibidearen testuingurutik ateratako 'omen'dun esaldia, (38), eginda:

(38) "Luixik ez ementzan jun mendia" (Ahozkoa)

Nahiz (19) etsenpluko 'omen'dun esaldia esanez:

(39) "Orain duela lau, bortz aste izan omen da behin, bilku ixil hori." (Etxepare 1911, 23 or.)

Elkarrizketa inplikatura partikularizatua izango balitz, berriz, testuinguru jakinean jarriz gero soilik sortuko litzateke halako inplikatura; egoera horren ezaugarri berezi edo jakinen ondorioz bakarrik. Aukera zabala da, hortaz, partikularizatuen kasuan. Orokortuetan, ordea, egoera jakin bati lotua ez baizik eta hitz bati edo hitzen forma jakin bati lotua da inplikatura; eta nabarmen murrizten du horrek inplikaturen aukera. 'Omen'en kasuan, aukera mugatu horien baitakotzat jotzen dut ziurtasunik ez izatearena, beste batek esandakoaren berri emateko erabiltzen den neurrian.

7. Testuingurua, hiztunaren asmoa argituz

Ikusi dugu, beraz, 'omen'i sarritan egotzi izan zaion ziurtasunik ezaren edukia ez dela 'omen'dun perpausaren esanahiaren parte, ez baita beti agertzen. Ezta 'omen'dun esaldiaren bidez hiztunak esandakoa ere; eduki erreferentzial esplizitua ez baita ezabagarria, eta ziurgabetasuna bai. Inplikatura

ezabagarriak. Gaur egun lan askok aztertzen dute (ikus, besteak beste, Noveck 2001, Breheny eta beste 2005, Noveck & Sperber 2007 eta Pouscoulous & Noveck 2009) zer ikuspegiaren alde egiten duten esperimendu eta datuek: *besterik ezeko* edo *default* esan ohi zaion ikuspegiaren alde (Hornen eta Levinsonen lanak hartu ohi dira eredutzat; Horn 1984 eta Levinson 2000, besteak beste) edo errelebantziaren teoriaren hurbiltzearen alde (ikus, esaterako, Carston 1998). Batzuentzat *besterik ezeko* inferentziak dira elkarrizketa inplikatura orokortuz hartutako edukiak, eta testuingurutik askeak; besteentzat, berriz, testuinguruaren mende daude, elkarrizketa inplikatura partikularizatuak nola. Bere horretan utziko dut momentuz kontua, geroko azterketetarako, esperimendu lana beharko baikenuke azterbide horretatik jotzeko.

³⁴ Ricardo Etxeparek (2010, 86-88 or.) ere ondorioztatzen du inplikatura dela 'omen'en erabileraren ondorioz sortzen den 'dudazko ñabardura', eta ez 'omen'en 'esanahi lexikoa'. Baina badirudi elkarrizketa inplikatura partikularizatutzat hartzen duela, zehazten ez duen arren. Izan ere, dio "omen-en erabilerak kontestu jakin batean ahalbidetzen duen edo errazten duen inplikatura" dela, "esanezko ebidentziarekin batera bestelako informazio iturburu batzu ere jokoan" direnean. Bat egiten du Zubeldia & Kortak (2007) proposatutakoarekin; geronek ere elkarrizketa inplikatura partikularizatutzat hartu genuen lan hartan.

dela ondorioztatu dut, hortaz; eta, zehazkiago, elkarrizketa inplikatura orokortua, testuinguru jakin bat gogoan izan gabe sor daitekeen inplikatura dela iritzi. ‘Sor litekeen’ inplikatura dela ipini dut, eta ez ‘sortzen dena’. Izan ere, testuinguru jakin kontuan hartu gabe sortu ahal izateak ez du esan nahi beti sortu beharra daukanik, edo beti sortzen denik.

Aurreratu dut ‘omen’dun esaldia egiten duen hiztunak besteren batek esandakoaren berri ematen duela, nire proposamenaren arabera. Eta hortik sor litekeen inplikatura da hiztunak ez duela ziurtasunik horren egiaz. Besterik da, ordea, gero, testuinguru kontuan hartuta, esaldi horrek har dezakeen norabidea, esaldi horren nondik norakoa; edo, hobeto esanda, hiztunak esaldi horri erants diezaiokeena.

Lehentxeago ekarritako (37) esaldiari dagokionez, bere testuinguruan jarrita (ikus (23) adibidea), argitzen da hiztuna ez datorrela bat jatorrizko hiztunak esandakoarekin, ‘Bada, gauzak ez doaz ondo’ eransten baitio ‘omen’dun esaldiari. Hortaz, kasu horretan, sor bazitekeen ere, ez da gauzatu ziurtasunik ezaren elkarrizketa inplikatura orokortua. (38) esaldia testuinguruan jarrita, berriz, argitzen da hiztuna bat datorrela besteak esandakoarekin, ‘Luixik etzek jun’ eta ‘bazekiat Luixik eztala mendia jun’ baitio. Berebat (39) esaldiaren kasuan, hiztunak onartu egiten du bilkura izan zela. Horixe bera erakusten dute 4. atalean bildutako adibideek ere, ez dute ziurgabetasunaren arrastorik. Ikuskizun geratzen da, beraz, kasu bakoitzean inplikatura hori gauzatu den edo ez ebatzea; informazio gehiago behar da hori jakiteko, testuinguru.

Testuinguruan argitzen da, izan ere, argitzen denetan, hala hizkuntz testuinguruaren bidez (kotestua nahiz diskurtso osoa) nola hizkuntzaz kanpoko testuinguruaren bidez, zer bide egin duen hiztunak ‘omen’ duen esaldia erabiltzean, zein den hiztunaren balizko jarrera besteak esandakoaren gainean; ziurtasuna adierazten duen, ziurtasunik eza, edo bat ere ez. (37)ren kasuan, jo zezakeen ez onartzera bezala erabat onartzera; baita ziurgabetasuna adieraztera ere. Bere horretan utz zezakeen, berebat, ez batera ez bestera lerratu gabe. Esate baterako, hurrengo adibidean horrelaxe bukatzen du kazetariak berria, ‘omen’dun esaldi batekin:

(40) “[Margolariaren margoa, lapurtutako pieza] Hormatik hartu eta besapean eraman omen du lapurrak.” (*Berria*, 2006-02-16, 38 or.)

Izan ere, ez da nahitaezkoa hiztunak bere jarrera aditzera ematea, hautu bat besterik ez da. Aditzera ematen duenetan, batzuetan, esplizituki argitzen da, kotestuan edo hizkuntz testuinguruan. Beste batzuetan, berriz, ondorioztatu egiten da zer bide hartu duen, testuinguru jakinean sortutako elkarrizketa inplikatura partikularizatuak ulertuta; honako hauek kontuan hartuz: nor den jatorrizko hiztuna eta nor hiztuna, hiztunaren asmoak nahiz jatorrizko hiztunarenak igartzea, horien usteak, hiztunak jatorrizko hiztunari bu-

ruz dituen usteak, egoera edo testuingurua... Idatzizko erregistroan, askotan, komenigarria izaten da testuinguruan argitzea zer den hiztunaren asmoa, gauzak inplikaturen bidez aditzera emateak gaizki ulertuak sor baititzake zenbaitetan; ez baitago ahozkoan dagoen doinurik eta kenurik. Batzuetan, berehala erabakiko da zer den hiztunak esandakoa; beste batzuetan, berriz, beste elementu batzuek lagunduko digute hori mugatzen.

Halere, esan gabe doa, horri dagokionez, ez duela ezer bitxirik 'omen'en kasuak; gainerako esaldiekin gertatzen dena gertatzen da 'omen'dun esaldiekin, edozein esaldiekin inplikaturak sor litezkeen bezala sor daitezke 'omen'dun esaldi batekin. Baina aukera bat besterik ez da, inplikatura bidez komunikatzen den guztia bezala.

Iduri du nolabaiteko duda-muda sortzen duela 'omen'en izaera edo ezaugarri zehaztugabe horrek. Hala, badirudi hiztunaren jarrerarekin 'osatu' nahi izan dutela 'omen'en esanahia, berez ez denean hori bere lekua. 'Omen'dun esaldi 'gordinak' edo 'isolatuak' ez du halako edukirik bere esanahiaren baitan. 'Omen'en esanahiak ez du kodetzen hiztunak beste batek esandakoarekiko duen jarrera, hiztunak besteren batek esandakoaren berri ematea soilik biltzen du. Esatearen pean geratzen dela dirudi, eta ez izatearen pean; bere esanahiz ez da erabakitzen zer bide hartu duen. Esanahiari dagokion bezainbatean, 'zintzilik' geratzen da hiztunaren jarrerari dagokionez, neutroa da.

Iruditzen zait, hiztunak hartzen duen norabide horretan, garrantzi berezia duela jatorrizko hiztunaren fidagarritasunak edo sinesgarritasunak, edo baduela zeresana, behintzat. Baliteke jatorrizko hiztuna ezagutzea, jakitun izatea ez dela batere fidatzekoa lagun hori (ez delako oso sinesgarria, edo lehen ere ziria sartua delako behin baino gehiagotan), eta, ondorioz, ez sinestea hark esandakoa. Berebat alderantzizkoa; alegia, fidagarria izatea guztiz, eta erabat sinesgarria egitea hark esandakoa. Hortaz, esango nuke pragmatikoki inferi daitezkeela konpromiso mailak, beste pertsonaren fidagarritasunaren asuntzioetan oinarrituta, Ifantidouri (2001, 176-177 or.) jarraiki. Zenbat eta handiagoa izan jatorrizko hiztunaren sinesgarritasuna, orduan eta sinesgarriagoa izango zaio hiztunari hark esandakoa.

'Omen' darabilgu geronek hauteman ez, eta beste norbaitek kontatu digunaren berri emateko. Eta ikusi dugu ziurtasunik ezarekin lotzen dutela batzuek horregatik; geuk hautemana ez denez, egiaztatu gabe-edo dugulako besteak emandako informazioa. Aitzitik, ez daukagu zertan zalantzan jarri geuk hautemana ez den guztia, bai bailiteke iturri oso fidagarrietatik jasotako informazioa geure egitea, sinesgarritasun bete-betea ematen diogulako jatorrizko hiztunari edo hark esandakoari. Eta ikusi dugu, halako kasuetan, ez duela lekurik ziurtasunik ezak, ez bada 'omen'dun perpausaren esanahi horren ondorioz sor litekeen, baina sortu beharrik ez duen, elkarrizketa inplikatura orokortu gisa, 'omen' partikula erabiltzeari lotuta.

Gauza bera gertatzen da tautologia eta egia analitiko argien kasuan. Adibide bana bilduko dugu. Eman dezagun (41) esaldia eginez erantzun diola Israelgo lehen ministro Benjamin Netanyahu kazetariari, Palestinan hildako milaka lagunengainean galdetuta:

(41) “Gerra gerra da”

Demagun honakoa idatzi duela kazetariak egunkarian, tautologikoa den esaldi hori ‘omen’en bidez emanda:

(42) “Gerra gerra omen da”

Tautologiak egiazkoak dira interpretazio guztietan; beraz, zer adierazten ari da kazetaria esaldi hori ‘omen’en bidez ekartzean? Ziurgabetasuna ez behintzat, baizik eta besteren batek esana dela gerra gerra dela; kasu honetan, Netanyahu. Eta zertarako dakar ‘omen’en bidez? Seguru asko hainbat elkarriketa inplikatura partikularizatu aditzera emateko, ministroaren jarduna kritikatu. Esate baterako,

(43) HORI DA HORI ODOLA!

edo

(44) HANDIENAK ENTZUTEKO GAUDE ORAINDIK!

Kazetariak, Netanyahu esandakoa ‘omen’en bidez ekartzean, bat egiten du tautologiarekin; alegia, gerra gerra izatearekin. Ados dago horrekin; ez, ordea, ministroak hori esanez aditzera emandako inplikaturekin. Esate baterako:

(45) ZER EGINGO ZAIO

(46) HORRELAKOA DA POLITIKA

Edo baliteke, baita ere, hiztunak Netanyahu esaldia ‘omen’en bidez ekartzea inplikatzeko ez dagoela ados hark inplikaturako (45) eta (46) proposizioekin.³⁵

Eman dezagun orain egia analitikoaren ohiko adibide bat:

(47) Ezkondu gabeko pertsonak ezkongabeak dira

Eta ikus dezagun sar daitekeen ‘omen’ perpaus horretan:

(48) Ezkondu gabeko pertsonak ezkongabeak omen dira

³⁵ Eskerrak eman nahi dizkiot ohar hori egin didan txostengile anonimoari.

Gauza bera gertatzen da hor ere. Egiazkoak dira analitikoak diren perpausak, euren hitzen esanahia dela eta. Beraz, ezin esan ziurgabetasuna adieraziko litzatekeenik 'omen'dun (48) perpausaren esaldi bat egitean, baizik eta besteren batek esana dela. Eta, hori esanez, hainbat elkarrizketa inplikatura partikularizatu emango litzateke aditzera.

8. Ziurtasunik eza: esanahia vs. inplikatura

Lanaren hasieran ikusi dugu 'omen'en esanahiari egotzen diotela Euskaltzaindiak (1987, 1993) eta beste hiztegiak eta gramatikari batzuek ziurgabetasunik ezaren edukia. Argudiatu dut, dena dela, ziurtasunik eza ezin izan litekeela 'omen'dun perpausaren esanahiaren parte, ezta 'omen'dun esaldia-
ren eduki erreferentzial esplizituaren parte ere. Zergatik lotzen dute, orduan, ziurtasun gabezia 'omen'dun perpausen esanahiarekin?³⁶

Besteren batek esandakoaren berri ematen du hiztunak 'omen' erabiliz. Eta erraza da hortik hiztunak hark esandakoaren gainean duen ziurgabetasuna ondorioztatzea: besteren bati entzundakoa denez, eta entzundakoaren egia kontingentea denean (alegia, egiazkoa edo faltsua izan litekeena), ziurtasun gabezia izan dezake hiztunak. Ez dago egoera jakin bat gogoan izan beharrik lotura hori egiteko, aski da 'omen' partikula eta haren esanahia izatea. Hala, elkarrizketa inplikatura orokortutzat hartu dut eduki hori, eta erakutsi 'omen'en erabilera batzuetan soilik gauzatzen dela.

Hain zuzen, nago 'omen'dun esaldi batzuek aditzera ematen duten eduki hori orokortu, eta 'omen'dun perpausen esanahi bihurtu dutela hainbat gramatikari eta hiztegiak, 'omen'dun esaldia testuingururik gabe hartzearen ondorioz; hots, esanahiaren eta elkarrizketa inplikatura orokortuaren arteko bereizketa aintzat ez hartzearen ondorioz. Hala hartuta, inplikatura hori uler liteke; alabaina, 'omen'dun esaldi bat testuinguruan kokatuta, bestelakoak dira kontuak, lan honetan zehar ikusi dugun bezala.

Itzul gaitezen hasierako adibidera, lan honetan argudiatutakoaren ondoren, eta ikus dezagun zertan ziren Aroia eta Nagore. Galdetu dugu zer adierazi nahi ote zuen Aroiak (2) esaldia eginda,

(2) "Eguraldi ederra egingo omen du bihar"

³⁶ Badirudi ez dela euskaraz bakarrik gertatzen hori. Esaterako, Mortelmansek (2000) dio alemanierako '*müssen*' eta '*sollen*' ebidentzialak ere ziurtasun neurriarekin lotu izan direla. '*Müssen*' inferentziala ziurtasun handiarekin; '*sollen*' aipamenenezkoa (edo *quotative*), berriz, konpromiso txikiarekin, zalantzarekin edo eszeptizismoarekin. Baina bestelakoa erakusten dute corpuseko adibideek, haren ustez; '*müssen*'ek ez dauka konpromiso handia adierazi beharrik, eta '*sollen*' interpretatu daiteke modu positiboagoan. Ziurtasun neurriak testuingurutik sortzen direla gaineratzen du.

eta zer ulertu ote duen Nagorek. Honako testuingurua eman dugu hasiera-hasieran: Aroiak larunbatero entzuten dio Pello Zabalarari eguraldi iragarpena. Bera akordatzen dela, behintzat, ez du hutsegite handirik egin sekula Zabalak. Txindoki aldean mendi buelta bat egitekotan geratu ziren igandearako bi lagunak, eguraldi ona bazen. Gaur, abenduak 3, larunbata, honakoa entzun dio Aroiak Pello Zabalarari:

(49) “Eguraldi espeziala izango da bihar”

Arratsaldean, telefonoz hitz egin dute bi adiskideek, eta (2) esan dio Aroiak Nagoreri. Hainbat aukera eman ditut han, baina nire intuizioak dio, lan hotetan aztergai dugun ezaugarriera mugatuta, (4) proposizioa, behintzat, ez duela adierazi Aroiak esaldi hori eginda:

(4) ESAN DUTE EGURALDI EDERRA EGINGO DUELA ABENDUAREN 3AN, BAINA EZ NAGO ZIUR

Testuinguru horretan, ez dago ziurgabetasunaren inplikaturarik, ezabagarritasun inplizituaren testari jarraiki. Normala da, (2) esaldia testuingururik gabe hartuta, inplikatura orokortu hori sortu dela uste izatea. Bera ez den besteren batek esana da eguraldi ederra egingo duela; ondorioz, erraza zatekeen oso duda-muda sortzea hortik, egiaztatzeke baitauka ‘beste hark’ esandakoa. Nolanahi ere, bere testuinguruan jarrita, argi dago ez dela sortu halakorik, testuinguruan zehazten baita hiztunak erabateko sinesgarritasuna ematen diola jatorrizko hiztunak esandakoari. 3.2. azpiatalean ikusi dugu ezaba daitekeela ziurgabetasunaren edukia. Orain hizpide dugun adibidean, testuinguruaren bidez ezabatzen da, inplizituki, ziurgabetasunaren balizko elkarrizketa inplikatura orokortua.

Aroiaren esaldian ez dugu ziurtasunik ezaren aztarnarik sumatzen, eta komunikazio-egoera normala da erabat.³⁷ Perpaus ‘omen’dunen esanahiak ziurtasunik eza adieraziko balu nahitaez, (50) esango zukeen, apika, Aroiak (2)ren ordeaz, euskal hiztun gisa:

(50) “Eguraldi ederra egingo du bihar”

Nolanahi ere, (2)k aditzera eman dezakeen ziurgabetasun neurri bera adierazten du (50)ek, nire ustez, etorkizun gertagarri edo kontingente baten egitari lotzen zaion ziurtasun neurri bera; ez gutxiago, ez gehiago. Nago

³⁷ Gerta liteke justu kontrakoa ere; hau da, Aroia ez batere fidatzea Pello Zabalararen eguraldi iragarpenarekin, Nagore horren jakitun izatea, eta bestelako inplikatura bat ulertzea; kontrakoa, hain zuzen:

(i) BIHAR EGURALDI KASKARRA EGINGO DU; HORTAZ, EZ GARA JOANGO MENDIRA.

Aroiak, (2) dioenean, ez duela Pello Zabalaren iragarpenari buruzko ziurgabetasunik, baina hari dion begiruneagatik eta leial izatea gustatzen zaionez, garbi utzi nahi du jatorrizko hitzuna ez dela bera, baizik eta Zabala; hark esana izateak ematen dion indarrarekin.

Bazitekeen (2) esaldiak ziurgabetasunaren elkarrizketa inplikatura orokortua aditzera ematea, huts-hutsean hartuta. Baina jarritako testuinguruan, ez da sortzen halako inplikaturarik.

Arakatutako hainbat adibidek ere erakusten dute, ikusi bezala, hiztunak erabili ohi duela 'omen' jatorrizko hitzunik esandakoaz oso ziur egonagatik. Zuhurtasunarekin edo leialtasunarekin lotuko nuke 'omen'en erabilera halakoetan. Hitztunak, seguru egon arren, garbi utzi nahi du beste baten-gandik jasotako informazioa ematen ari dela; bere begiz ikusi edo bizi izan ez duelako, edo, bizi izan arren, ez zelako bere buruaren jabe une horretan. Esaterako, konorterik gabeko egoeran zegoelako, edo mozkortuta, nahiz txikia zenean gertatua delako.

Oraindik gehiago esango nuke, gainera; azkenean kosta egiten da benetan ziurtasunik eza inplikatzeko duen 'omen'dun esaldi baten adibideren bat topatzea. Esku artean izandako corpusean, behinik behin, erabateko ziurtasunaren adibideak agertzen dira gehiena. Horrek ez du baliogabetzen, dena dela, ziurgabetasuna elkarrizketa inplikatura orokortua izateko aukera; inplikatura izaki, ez baitauka beti sortu beharrik.

Laburtuz, nire azterketaren arabera, hiztunak besteak emandako informazioaren gainean duen ziurtasunik eza ez da 'omen'dun esaldien eduki erreferentzial esplizituaren parte, baizik eta 'omen'dun esaldia eginez aditzera eman daitekeen elkarrizketa inplikatura. Ondorio horixe bera ateratzen du Fallerrek (2002, 23 or.) ere, cuzco kitxuako³⁸ '-si' berri emateko atzizkia aztergai duela:

['-si'k] Ez du kodetzen hiztunak uste duen edo ez txertatutako proposizioa egiazkoa edo posibilitatea den. Adieraz daiteke ziurtasun maila bat, beste markatzaile batzuk erabiliz, edo testuinguruaren bidez inplikaturaz, baina ez du '-si'k kodetzen.³⁹

Berebat Schennerrek (2008, 555 or.), alemanierako 'sollen' berri ematekoa aztertuta:⁴⁰

³⁸ Peruko Cuzco departamenduan hitz egiten den hizkuntza da (Faller 2002, 11 or.).

³⁹ *It does not encode whether or not the speaker believes the embedded proposition to be true or a possibility. A degree of certainty can be expressed by using additional markers, or be implied by the context, but it is not encoded by -si.* (Faller 2002, 23 or.)

⁴⁰ Nolanahi ere, beste hizkuntza batzuetan, hiztunaren ziurtasunarekin lotzen dira, itxura denez, 'omen'en tankerako esanahia duten elementuak; hala nola bulgarieraz (Izvorski 1997) eta tibeteraz (Garrett 2001).

(...) nahiz eta *'sollen_{REP}'* bateragarria den hiztunaren eszeptizismoarekin, praktikan oso arraroa da erabilera hori (...). Gainera, esplizituki markatu ohi da hiztunaren eszeptizismoa.

Ondorioztatzen dugu *'sollen_{REP}'* ak ez duela lexikalki kodetzen hiztunaren zalantza. Eragin pragmatikoak dira eszeptizismo ñabardurak.⁴¹

9. Ondorioa

Lan honetan argudiatu nahi izan dut hainbat gramatikari eta hiztegigilek *'omen'dun* perpausaren esanahiari egotzi dioten hiztunaren ziurgabetasunaren edukia ez dela *'omen'dun* perpausaren esanahiaren parte, baizik eta *'omen'dun* esaldia egitean sor litekeen elkarrizketa inplikatura orokortua. Izan ere, nahiz eta, adibide batzuetan, ziurgabetasuna inplikatzan duen hiztunak *'omen'* erabiliz, beste hainbatetan erabateko ziurtasuna ematen du aditzera. Batzuetan, erabateko ziurtasuna du gauzak besteak kontatu bezala gertatu direla; beste batzuetan, berriz, guztiz ziur dago ez direla hala. Ezin esan liteke, beraz, *'omen'dun* perpausaren esanahiaren parte denik ziurtasun gabezia. Aukera hori baztertuta, ezabagarritasun testa baliatuz, aztertu dut izan ote litekeen *'omen'dun* esaldiaren eduki erreferentzial esplizituaren edo esandakoaren parte. Testak erakutsi digu ezaba daitekeela ziurtasunik ezaren edukia. Beraz, ezin izan liteke esandakoaren baitako ere; inplikatura izan beharra dauka. Azkenik, zehaztu dut zer inplikatura mota den nire azterketaren arabera: ez inplikatura konbentzionala, ezta elkarrizketa inplikatura partikularizatua ere, ezpada elkarrizketa inplikatura orokortua. Orokortua, *'omen'* erabiliz, testuinguru jakinik gogoan izan gabe sor baitaiteke; baina ezabagarria baita, aldi berean. Horrek azalduko luke batzuetan agertzea eta beste batzuetan ez.

Ondorio horri helduta, nago beste bat ateratzeko moduan garena. Modalitate epistemikoa eta ebidentzialitatea kategoriak aipatu ditut lanaren hasieran, eta aurreratu dut eztabaida handia dagoela horien izaeraren gainean; alegia, kategoria beregainak ote diren edo bata bestearen mendekoak. Besteren batek esandakoaren berri ematen ari dela adierazten du hiztunak *'omen'en* bidez. Horixe du bere esanahi, eta ikusi dugu hiztunaren ziurtasunik ezak ez duela lekurik hor. Hori dela eta, partikula ebidentzialtzat dut *'omen'*, eta eduki epistemikoa elkarrizketa inplikatura orokortu gisa sortuko litzateke, sortzen denetan, esaldi batzuetan; edo ondorengo diskurtsoan adierazten du hiztunak beste baliabide batzuen bidez. Ezin lotuko dugu, hortaz,

⁴¹ (...) while *sollen_{REP}* is compatible with speaker skepticism, this usage is in practice very rare (...). In addition, the speaker's skepticism is usually explicitly marked.

We conclude that *sollen_{REP}* does not lexically encode speaker doubt. Skeptic overtones are pragmatic effects. (Schenner 2008, 555 or.)

'omen' modalitatearekin bete-betean; ez du hiztunaren ziurtasun neurririk adierazten esanahiz. Ebidentziala litzateke esanahiz 'omen', eta kasu batzuetan bakarrik hartzen du ukitu epistemikoa; hartzen duenetan.

Ezaugarri horrek ebidentzialitatea eta modalitatea kategoria bereizitzat hartzera garamatza, beraz. 'Omen' en kasuan, bereizita daudeke hiztunaren informazio-iturria adieraztea eta hiztunaren juzkua adieraztea. Hala, bi eremuak bereiz hartu beharra daudela deritzot, euskarazko 'omen' elementuaren esanahiaren eta erabileraren ikuspegitik, bederen; nahiz eta izan daitezkeen harremanak bien artean, ziurtasunik eza elkarriketa inplikatura orokortu gisa sor litekeela kontuan hartuta. Esanahi ebidentzial nagusiaren hedatze gisa sortutakoa da eduki epistemikoa, bigarren mailako lotura gisa, eta ez beti-bateko esanahia. Hortik bi eremuak bereizi beharra. 4. atalean bildutako adibideek erakusten dute 'omen' erabiltzeak ez duela esan nahi hiztunak ez duenik ziurtasunik jatorrizko hiztunak egindako esaldiaren edukiaren gainean, erabil bailiteke hiztuna erabat ziur dagoen kasuetan ere.

Corpusa

AGIRRE, Katixa (2008), «Hasi da». *Berria*, 2008-02-22: 3.

AHOZKO ADIBIDEAK: grabazioak.

ASKOREN ARTEAN (2004), *Elizen arteko Biblia*. Donostia: Idatz.

BERRIA EGUNKARIAREN HEMEROTEKA (<http://hemeroteca.berria.info> web orritik eta Ereduzko Prosa Gaur ataritik, <http://www.ehu.es/euskara-orria/euskara/ereduzkoa/>).

ETCHEPARE, Jean (1911), «Bilku ichila». *Eskualduna*, 1911-11-17. Berrargitaratua in P. Charriton (1984), *Jean Etchepare mirikuaren (1877-1935) idazlanak*. I liburukia. Donostia: Elkar.

GONZALEZ, Ventura (2009), «Ikastoletan, urak dakarrena urak daroa». *Berria*, 2009-07-28: 5.

HOMERO (2000), *Ulises*. Donostia: Erein (egokitzailea: Juan Kruz Igerabide).

LINAZASORO, Karlos (2006), «Kontalari globalak». *El Diario Vasco*, 2006-02-09 (*Berriatik hartua*, 2006-02-10: 6).

MUÑOZ, Ane (2009), «Mahatsak». *Berria*, 2009-01-06: 40.

XARRITON, Piarres (2003), *De re publica edo politikaz*. Donostia: Elkar.

Erreferentzia bibliografikoak

AGIRRE, Jesus Maria (1991), *Euskal gramatika deskriptiboa*. Bilbo: Bizkaiko Foru Aldundia, Labayru ikastegia.

AIKHENVALD, Alexandra Y. (2004a), *Evidentiality*. Oxford: Oxford University Press.

AIKHENVALD, Alexandra Y. (2004b), «Evidentiality: problems and challenges». In P. VAN STERKENBURG (arg.), *Linguistics today: facing a greater challenge*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 1-30 or.

- AROTÇARENA, Abbé (1951), *Grammaire basque (dialectes Navarro-Labourdins)*. Tours: Maison Mame (1976ko edizioa, *Grammaire basque (dialectes Navarro-Labourdins)*). Baiona: Jakin).
- AZKARATE, Miren; Xabier KINTANA; Xabier MENDIGUREN BEREZIARTU; Iñaki AZKUNE & Antton GURRUTXAGA (2000), *Elhuyar hiztegia: euskara-gaztelania, castellano-vasco*. Usurbil: Elhuyar.
- AZKUE, Resurreccion Maria (1905-1906), *Diccionario vasco-español-francés*. Bilbao: dirección del autor; Paris: Paul Geuthner (1984ko edizioa, *Diccionario vasco-español-francés*. Bilbo: Euskaltzaindia).
- BACH, Kent (1999), «The myth of conventional implicature». *Linguistics and Philosophy* 22: 327-366.
- BREHENY, Richard; Napoleon KATSOS & John WILLIAMS (2005), «Are generalized scalar implicatures generated by default? An on-line investigation into the role of context in generating pragmatic inferences». *Cognition* 100: 434-463.
- BYBEE, Joan & Suzanne FLEISCHMAN (arg.) (1995), *Modality in grammar and discourse*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- CAMPION, Arturo (1884), *Gramática de los cuatro dialectos literarios de la lengua euskara*. Tolosa: Establecimiento Tipográfico de Eusebio López (1997ko edizioa, *Gramática de los cuatro dialectos literarios de la lengua euskara*, vol. I. Bilbo: La Gran Enciclopedia Vasca).
- CARSTON, Robyn (1998), «Informativeness, relevance and scalar implicatures». In R. CARSTON & S. UCHIDA (arg.), *Relevance theory: Applications and implications*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 179-236 or.
- CARSTON, Robyn (2002), *Thoughts and utterances: the pragmatics of explicit communication*. Oxford: Blackwell.
- CHAFE, Wallace (1986), «Evidentiality in English conversation and academic writing». In W. CHAFE & J. NICHOLS (arg.), *Evidentiality: The linguistic coding of epistemology*, volume XX in the Series Advances in Discourse Processes. Norwood, New Jersey: Ablex Publishing Corporation, 261-272 or.
- DE HAAN, Ferdinand (1999), «Evidentiality and epistemic modality: Setting boundaries». *Southwest Journal of Linguistics* 18: 83-101. (Erabilitako bertsioa: <http://www.u.arizona.edu/~fdehaan/papers/SWJL99.pdf>)
- DE HAAN, Ferdinand (2001), «The relation between modality and evidentiality». In R. MÜLLER & M. REIS (arg.), *Modalität und modalverben im Deutschen*. Linguistische Berichte, Sonderheft 9. Hamburg: H. Buske, 201-216 or.
- EGAÑA, Juxto; Begoña MARTINEZ; Sabin ZABALA; Maria Jesus ETXAUTZ; Miren HERNANDEZ; Agustin MOLPECERES & Felix SAINZ (2001), *Betiko topiko tipikoak* (Barrene, 13. Ikastunitatea, 1B maila, ikaslearena). HABE (erabilitako dokumentua: http://www.ikasbil.net/idatziak/barrene/barrene_13ik.pdf).
- ETXEPARE, Ricardo (2010), «Omen bariazioan». In B. FERNANDEZ; P. ALBIZU & R. ETXEPARE (arg.), *Euskara eta euskarak: aldakortasun sintaktikoa aztergai*. Bilbo: Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitateko Argitalpen Zerbitzua, 85-112 or.
- EUSKALTZAINDIA (1985), *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak*. Iruñea.
- EUSKALTZAINDIA (1987), *Euskal Gramatika. Lehen Urratsak II*. Bilbo.
- EUSKALTZAINDIA (1993), *Euskal Gramatika Laburra: Perpaus Bakuna*. Bilbo.
- FALLER, Martina T. (2002), *Semantics and pragmatics of evidentials in Cuzco Quechua*. Doktorego tesia, Stanford University.
- FALLER, Martina (2007), «The Cusco Quechua reportative evidential and rhetorical relations». In P. AUSTIN & A. SIMPSON (arg.), *Endangered languages. Linguistische Berichte Sonderheft 14*. Hamburg: Helmut Buske Verlag, 223-251 or.

- GARRETT, Edward John (2001), *Evidentiality and assertion in Tibetan*. Doktorego tesia.
- GÈZE, Louis (1875), *Eléments de grammaire basque: dialecte souletin, suivis d'un vocabulaire basque-français & français-basque*. Bayonne: Lamaignère.
- GIVÓN, Talmy (1982), «Evidentiality and epistemic space». *Studies in language* 6: 23-49.
- GRICE, Paul (1967a), «Logic and conversation». In D. DAVIDSON & G. HARMAN (arg.) (1975), *The logic of grammar*. Encino: Dickenson, 64-75 or. Argitaratua, baita ere, in P. COLE & J.L. MORGAN (arg.) (1975), *Syntax and semantics 3: Speech acts*. New York: Academic Press, 41-58 or. Berrargitaratua in P. GRICE (1989), *Studies in the way of words*. Cambridge (MA): Harvard University Press, 22-40 or.
- GRICE, Paul (1967b), «Further Notes on Logic and Conversation». In P. COLE (arg.) (1978), *Syntax and semantics 9: Pragmatics*. New York: Academic Press, 113-128 or. Berrargitaratua in P. GRICE (1989), *Studies in the way of words*, Cambridge (MA): Harvard University Press, 41-57 or.
- HORN, Laurence (1984), «Towards a new taxonomy for pragmatic inference». In D. SCHIFFRIN (arg.), *Form and use in context: Linguistic applications (GURT'84)*, Washington, DC: Georgetown University Press, 11-42 or.
- HORN, Laurence R. (1985), «Metalinguistic negation and pragmatic ambiguity». *Language* 61: 121-174.
- IFANTIDOU, Elly (2001), *Evidentials and relevance*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- IZVORSKI, Roumyana (1997), «The present perfect as an epistemic modal». In A. LAWSON (arg.), *SALT VII*. Ithaca, NY: Cornell University, 222-239 or.
- JENDRASCHEK, Gerd (2003), *La modalité épistémique en basque*. Muenchen: Lincom Europa.
- KAPLAN, David (1989), «Demonstratives». In J. ALMOG; J. PERRY & H. WETTSTEIN (arg.), *Themes from Kaplan*. Oxford: Oxford University Press, 481-563 or.
- KING, Alan R. (1993), *Communicative grammar of the basque verb*. Doktorego tesia [Ez da zehazten argitaleku-argitalexerik].
- KORTA, Kepa (2001), «Begiratu zabala gaur egungo Pragmatikari». *Gogoia* I-2, 2001eko urria: 195-224.
- LAFITTE, Pierre (1962), *Grammaire basque (Navarro-Labourdin littéraire)*. Édition revue et corrigée. Bordeaux: Delmas (1979ko edizioa, *Grammaire basque (Navarro-Labourdin littéraire)*). Édition revue et corrigée. Donostia: Elkar).
- LARRAMENDI, Manuel de (1729), *El imposible vencido. Arte de la lengua bascongada*. Salamanca: Antonio Joseph Villagordo Alcaráz (1979ko edizioa, *El imposible vencido. Arte de la lengua bascongada*. Donostia: Hordago).
- LARRAMENDI, Manuel de (1854), *Grammaire de la langue basque : d'après celle du P. Manuel de Larramendi intitulée El imposible vencido / par S.G. Blanc*. Lyon; Paris: S.H. Blanc et Cie.
- LEVINSON, Stephen C. (2000), *Presumptive meanings. The theory of generalized conversational implicature*. Cambridge, London: MIT Press.
- LÓPEZ MENDIZABAL, Isaac (1943), *La lengua vasca: gramática, conversación, diccionario: vasco-castellano, castellano-vasco*. Buenos Aires: Editorial Vasca Ekin (1977ko edizioa, *La lengua vasca: gramática, conversación, diccionario: vasco-castellano, castellano-vasco*. Donostia-San Sebastián: Auñamendi).
- MITXELENA, Luis (1987), *Orotariko euskal hiztegia*. Bilbo: Euskaltzaindia.
- MORTELMANS, Tanja (2000), «On the 'evidential' nature of the 'epistemic' use of the German modals *müssen* and *sollen*». In J. VAN DER AUWERA & P. DENDALE (arg.), *Mo-*

- dal verbs in Germanic and Romance languages, Belgian Journal of Linguistics* 14. Amsterdam: John Benjamins, 131-148 or.
- NOVECK, Ira (2001), «When children are more logical than adults: experimental investigations of ‘scalar implicature’». *Cognition* 78: 165-188.
- NOVECK, Ira & Dan SPERBER (2007), «The why and how of experimental pragmatics: The case of “scalar implicatures”». In N. BURTON-ROBERTS (arg.), *Advances in pragmatics*, Basingstoke: Palgrave, 184-212 or.
- PALMER, Frank R. (1986), *Mood and modality*. Cambridge: Cambridge University Press.
- PERRY, John (2001), *Reference and reflexivity*. Stanford, California: CSLI Publications.
- PERRY, John (2003), «From ‘indexicals and demonstratives’». In M. RICHARD (arg.), *Meaning*. Oxford; Berlin: Blackwell Publishing, 269-294 or.
- PERRY, John (2006), «Using indexicals». In M. DEVITT & R. HANLEY (arg.), *Blackwell Guide to the Philosophy of Language*. Oxford: Blackwell, 314-334 or.
- POTTS, Christopher (2005), *The logic of conventional implicatures* (Oxford Studies in Theoretical Linguistics 7). Oxford: Oxford University Press.
- POUSCOULOUS, Nausicaa & Ira A. NOVECK (2009), «Developmental aspects of the semantic/pragmatic distinction». In S. FOSTER-COHEN (arg.), *Language acquisition*. London: Palgrave Macmillan, 196-215 or.
- RIJK, Rudolf P.G. de (2008), *Standard Basque: a progressive grammar, vol. 1: the grammar*. Cambridge (Massachusetts): MIT Press.
- SARASOLA, Ibon (1996), *Euskal Hiztegia*. Donostia: Kutxa Gizarte- eta Kultur Fundazioa (2. edizioa 2007an, Donostia: Elkar).
- SCHENNER, Mathias (2008), «Double face evidentials in German: reportative ‘sollen’ and ‘wollen’ in embedded contexts». In A. GRØNN (arg.), *Proceedings of SuB12*. Oslo: University of Oslo, 552-566 or.
- TRASK, Robert L. (1981), «Basque verbal morphology». In EUSKALTZAINDIA, *Euskalarien nazioarteko jardunaldiak (Iker-1)*. Bilbo, 285-304 or.
- URKIZU, Patrizio (1989), *Pierre d’Urteren hiztegia: Londres 1715*. Donostia: Deustuko Unibertsitatea.
- VAN EYS, Willem J. (1873), *Dictionnaire Basque-Français*. Paris: Maisonneuve; London: Williams and Norgate.
- VAN EYS, Willem J. (1879), *Grammaire comparée des dialectes basques*. Paris: Maisonneuve.
- WILBUR, Terence H. (1981), «Basque syntax». In EUSKALTZAINDIA, *Euskalarien nazioarteko jardunaldiak (Iker 1)*. Bilbo, 169-186 or.
- ZUBELDIA, Larraitz (2009), «‘Omen’ partikularen azterketa semantikoa eta pragmatikoa». *Gogoa* 9 (2): 227-247.
- ZUBELDIA, Larraitz (2010), «Omen» partikularen azterketa semantikoa eta pragmatikoa. Doktorego tesia, UPV/EHU.
- ZUBELDIA, Larraitz & Kepa Korta (2007), «‘Omen’ek esan nahi omen duenaz». *Gogoa* VII-2, 2007ko apirila: 237-269.
- ZUBIRI, Ilari & Entzi ZUBIRI (1995), *Euskal gramatika osoa*. Bilbo: Didaktiker.